

DOI: 10.5281/zenodo.2606426
CZU 171

ETHICS - SCIENCE OF MORAL AND HUMAN BEHAVIOR

Mihai Braga

Technical University of Moldova, Ștefan cel Mare str. 168, Chisinau, Republic of Moldova
mihail.braga@ssu.utm.md

Received: December, 12, 2018

Accepted: January, 30, 2019

Abstract. The article supports the idea of the central role of ethics as a science of morality and behavior in the formation of human beings and social unity, of a harmonious society without conflicts among its members. The moral codes of the European, Chinese, Hindu civilization are analyzed to clarify the demands of society towards its members and the influence of these demands on the spiritual culture of the peoples specified. The authority that sanctions and requires the individual to receive and fulfill moral norms is highlighted in moral codes. It also analyzes moral virtues and their role in the rise of human personality. The author points out that the golden rule of morals is studied by many authors, but it is dressed in different forms. The following moral values are analyzed: good, happiness, freedom and duty.

Keywords: *cardinal and theological virtues, moral code, rules of behavior, moral ideals.*

I. Geneza termenilor etica și morala. Etica - disciplină filosofică.

Noțiunea *etica* a apărut în Grecia Antică. În calitate de știință apare la filosoful grec Aristotel. Aristotel a scris un șir de lucrări cu această denumire: *Etica mare*, *Etica lui Nicomah*, *Etica eudemică*. Termenul utilizat de Aristotel pentru denumirea lucrărilor provine din limbajul cotidian al grecilor, și anume de la cuvântul *ethos*. Inițial, prin acest cuvânt înțelegeau casă, loc de trai, locuință umană. Ulterior termenul *ethos* capătă sens de obicei, caracter, virtute. Din termenul „*ethos*” Aristotel formează termenul „*ethica*” prin care se înțelegea învățătura despre morală, despre virtuțile etice. Virtuțile etice sunt calitățile caracterului, temperamentului uman, care mai sunt numite, calitățile sufletului. Ele se deosebesc, pe de o parte, de afecte, care sunt calitățile corpului, pe de altă parte, de virtuțile dianoietice, care sunt însușiri ale minții. De exemplu, foamea este afect natural, memoria este însușirea minții, iar curajul este calitate a caracterului. Aristotel a divizat științele în diferite categorii, după modul care sunt utilizate de oameni: științele teoretice care studiază realitatea pentru cunoștințe ca atare, adică pentru cunoașterea adevărului; științele practice care studiază realitatea în scopul acumulării cunoștințelor pentru atingerea perfecțiunii morale; și științele de producere care studiază realitatea pentru producerea anumitor obiecte de uz. Etica este introdusă de către Aristotel în categoria științelor practice, împreună cu politica. Fiecare dintre aceste științe îndeplinește anumite sarcini. Etica, după Aristotel, este preocupată de perfecționarea individului uman, adică de formarea personalității, iar politica este preocupată de formarea individului în calitate de

membru al societății. Începând cu Aristotel, etica este considerată *filosofie practică*. Având în vedere că filosofia încă din antichitate este numită *dragoste de înțelepciune*, iar etica este filosofie practică, putem face concluzia, că etica este utilizarea înțelepciunii în viața noastră practică. De aceea, Artur Schopenhauer care a analizat îndelung problemele etice numește una dintre lucrările sale, scrisă într-un stil mai leger, *Aforisme asupra înțelepciunii în viață*

Filosoful și oratorul roman Cicero traduce noțiunea greacă *etica* în limba latină *moralis* (moral). Termenul a fost format de la cuvântul „mos” (mores) analogul latin al cuvântului grec „ethos” care are însemnătate de caracter, temperament, modă, croială de haină. Cicero vorbea despre filosofia morală, având în vedere același domeniu de cunoștințe, pe care Aristotel îl numea etica. În secolul IV al erei noastre în limba latină apare termenul „moralitas” (morală), fiind analogul termenului grec etica. Ambii termeni, unul grecesc, altul latin, intră în limbile europene de la care se formează cuvintele proprii limbilor naționale, dar care descriu același domeniu ca și cuvintele etică și morală.

Cu timpul situația se schimbă, odată cu dezvoltarea culturii, în special, prin evidențierea specificului eticii ca domeniu de cunoștințe pentru diferite cuvinte se statornicește sensuri diferite: prin etică se înțelege domeniu specific de cunoștințe, știință, iar prin morală se înțelege obiectul de studiu al eticii. Însă în limbajul comun și până astăzi aceste noțiuni au același sens, de aceea se spune și norme etice, și norme morale. Dar, în limbajul strict științific noțiunile „etica” și „morală” sunt separate. Etica este știința despre morală, mai bine spus, teoria comportării morale, a idealurilor, normelor, principiilor, regulilor, valorilor, virtuților morale, știința care explică toate aceste lucruri, iar morală este obiectul eticii în calitate de știință. De aceea și noi, prin etică vom avea în vedere știința despre morală, adică despre normele de comportare umană, iar prin morală vom avea în vedere obiectul de studiu al științei care poartă denumirea *Etica*. De aceea etica va fi conștientizată de către noi în calitate de teorie a moralei, teorie a modurilor umane de comportare, o oarecare teorie despre comportare.

II. Morala.

Dar ce este morală? Cum am putea noi prinde esența moralei. Morala, mai degrabă, este legată de viața privată, de viața fiecărui om. Aceasta înaintea în fața noastră anumite cerințe care trebuie realizate, cerințele au caracter social, dar realizarea lor depinde de conștiința, de voința bună a oamenilor. Conștiința morală, în general, depinde de înțelegerea regulilor, valorilor pe care le înaintea societatea în fața noastră. Ce este bine și ce este rău? De ce eu trebuie să fiu curajos, onest, disciplinat etc? Pentru că, un lucru sunt regulile pe care le înaintea societatea față de membrii săi, iar altceva este cum membrii societății primesc aceste reguli, sunt ei de acord cu regulile date, consideră ei că regulile date le va face viața mai bună, mai fericită ori nu. Anume contradicția dată, perceperea și rezolvarea ei de către fiecare individ și este conținutul și esența moralei.

III. Codurile morale.

Societatea întotdeauna a avut anumite exigențe față de personalitatea umană și aceste exigențe ea le înaintea în forma unor reguli de comportare. Aceste reguli, cerințe sunt formulate în codurile morale ale diferitor popoare. Cel mai des, codurile morale iau forma unor coduri morale religioase. Religiiile le consfințesc, susținând că regulile în cauză sunt reguli date de zeități oamenilor, de aceea ele nu pot fi încălcate, de altfel omul va fi pedepsit pentru neascultare. Alteori, codurile morale sunt înaintate de stat, de exemplu, *Codul moral al constructorului comunismului* în URSS, *Cele opt virtuți și opt vicii* în Republica

Chneză, *Virtuțile prusace* în Prusia în secolul al XVIII-lea. Cel mai des codurile morale sunt întocmite de personalitățile marcante ale diferitor societăți, lideri religioși, filosofi, conducători de stat. Societatea umană fiind o organizație complexă, nu poate supraviețui fără anumite reguli comune, care trebuie să fie primite și realizate de fiecare membru al societății. Omul trebuie să corespundă anumitor standarde pe care le înaintea societatea. Etica, ca și alte științe, reiese din supoziția că omul este *ființă rațională* și anume rațiunea îi permite să înțeleagă necesitatea unor norme comune de conduită în societate, de altfel societatea s-ar autodistruge în rezultatul conflictelor care ar apărea între indivizii umani. Astfel se construiește omenescul omului, esența umană. Normele eticii, transcend toate relațiile umane – economice, politice, religioase, științifice etc.

Orișice societate, cât de primitivă nu ar fi, are un sistem de norme de conduită. De exemplu, în fundamentul culturilor europene este pus codul moral creștin, care mai este numit Decalogul. Acesta se găsește în cartea sfântă a creștinilor Biblia. În textele biblice se spune, că Moise primește aceste reguli, care mai sunt numite și porunci, de la Dumnezeu. Decalogul cuprinde următoarele reguli sau norme de conduită:

Eu sunt Domnul Dumnezeuul Tău; să nu ai alți dumnezei afară de Mine. Să nu-ți faci chip cioplit, nici altă asemănare, nici să te inchini lor. Să nu iei numele Domnului Dumnezeuului tău în deșert. Adu-ți aminte de ziua Domnului și o cinstește. Cinstește pe tatăl tău și pe mama ta, ca bine să-ți fie și mulți ani să trăiești pe pământ. Să nu ucizi. Să nu fii desfrânat. Să nu furi. Să nu ridici mărturie mincinoasă împotriva aproapelui tău. Să nu poftesti nimic din ce este al aproapelui tău.

Dacă vom analiza conținutul Decalogului, putem spune că el este compus din două părți: 1) prima parte este ideologică, ea formează sistemul ideatic ale popoarelor creștine și anume gândirea religioasă, bazată pe credința monoteistă, adică credința în existența unui singur dumnezeu stăpân și este împotriva recunoașterii altor zeități, de aceea toate popoarele creștine sunt împotriva credințelor păgâne, care de fapt nu sunt altceva, decât credințele strămoșilor lor;

2) a doua parte include reguli cu conținut social: respectul față de părinți, reguli pentru menținerea vieții normale într-un colectiv uman. Ultimele reguli, fiind reguli generale (nu ucide, nu fura, nu fi desfrânat, nu spune minciuni, nu te lăcomi la bunurile altuia), le întâlnim într-o formă sau alta și în alte coduri morale.

Decalogul este doar fundamentul moralei europenilor, pentru că cultura europeană a mai inclus și alte norme de conduită pe parcursul istoriei, mai ales, în perioada apariției bisericii protestante. De exemplu, în secolul al XVIII-lea, în timpul domniei lui Fridrich Wilhelm I și al fiului său Fridrich cel Mare, în Prusia este introdus codul moral prusac. Acesta este primit sub denumirea de *Virtuțile prusace*. Virtuțile prusace (germane) își au începutul în virtuțile luterane:

chibzuință, precauție, evlavie, frică de dumnezeu, devotament, disciplină, sinceritate, ordine, bărbăție, temeinicie, siguranță, incoruptibilitate, supunere, ascultare, fire deschisă, netăinuit, punctualitate, pirit de sacrificiu, stăpâniire, discreție, modestie, simplitate, subordonare, țărnie, sânguință, zel, vitejie, onestitate, simțul datoriei, simțul dreptății.

Virtuțile prusace, de fapt au fost cerințele, care fiind puse în fundamnetul educației au creat națiunea germană. Statul și școala germană au avut grijă ca aceste cerințe să fie acceptate de cetățenii germani, să fie primite în calitate de reguli de comportare și să se transforme în idealuri pentru nemți. De aceea și până astăzi vorbim, de exemplu, despre

ordinea, punctualitatea germană. Virtuțile prusace presupun crearea unei personalități active, dedicate intereselor societății, puternice și în același timp, modeste și sincere.

Pentru a înțelege mai bine importanța codurilor morale, este bine să depășim cultura europeană cu care ne-am deprins de mici copii și să evadăm în unele culturi străine nouă, de exemplu, în culturile asiatice. În Asia, cele mai vechi și mai numeroase civilizații sunt cea chineză și indusă. Să vorbim despre fundamentele moralei acestor civilizații.

Morala chinezilor se bazează pe codul moral a marelui gânditor Confucius, care a trăit în secolele VI-V î.e.n. Învățătura lui a fost canonizată și s-a transformat în religie. Până la instaurarea socialismului în China confucianismul a fost ideologie de stat și regulile înaintate de el pentru comportare au fost considerate oficiale. Deci chinezii le cunosc și le împărtășesc. Acest cod moral este descris în lucrarea lui Confucius *Analecte*. Prima regulă, asemenea Decalogului, este ideatică și ține de atitudinea omului față de forțele supranaturale. Ea poartă denumirea de *Calea cerului*, având în vedere că în cultura chineză *Cerul* este forța supremă, această regulă presupune că orișice om nobil trebuie să se conducă de normele stabilite de Cer, astfel regulile Cerului să devină reguli de comportare în societate. Regula a doua mai este numită și *Regula de aur (Su)* cere ca în comportarea sa oamenii să nu facă rău la alții. Următoarea regulă *Jen (Omenia)* cere ca fiecare dintre noi să respecte Omul. Regula *Li (Buna-cuviință)* exprimă atitudinea exterioară a omului nobil față de ceilalți, ceea ce presupune corectitudine, credință. Un șir de reguli în codul moral al lui Confucius sunt dedicate ordinii sociale, forma ei paternalistă conține cinci principii: a) *relația tată-fiu*; (Fiul trebuie să respecte tatăl. Tatăl să arăte bunătate.) b) *relația frate mare-frate mic*; (Fratele mai tânăr să fie modest, cel vârstnic să fie blând.) c) *relația soț-soție*; (Soția trebuie să arate supunere soțului. Soțul să aibă o comportare corectă.) d) *relația bătrâni-tineri*; (Tinerii să respecte bătrânii, iar bătrânii să fie generoși.) e) *relația conducător-supus*; (Supusul să fie credincios conducătorului. Conducătorul să arăte bunăvoință față de supuși).

Confucius susținea ideea formării unei societăți paternaliste, societate care se bazează pe regulile unei familii bune, familii alese, unde tatăl este tată, iar fiul fiu. În anii socialismului în China se introduc alte norme de conduită, care se bazează pe relația individ-stat, în care statul este principal, totul se supune intereselor societății. În prim plan numai este omul particular, individul, ci statul. Partidul comunist din China a elaborat codul moral, sau codul de comportare cu denumirea: *Opt virtuți și opt vicii. (Criteriile socialiste despre onoare și infamie) lubește Patria, nu-i dăuna Ei; Slujește poporului, niciodată nu-l trăda; Urmează știința, nu fi ignorant; Fii stăruitor, nu leneș; Fii receptiv, ajută-l pe fiecare, nu te îmbogăți din contul altora; Fii onest și decent, nu încălca principiile pentru bogăție; Fii disciplinat, acționează în cadrul legii, nu - haosului și nelegiurilor; Trăiește simplu, muncește stăruitor, nu trândăvi în confort și plăceri.*

După cum vedem regulile acestui cod sunt reguli colectiviste, omul trebuie în activitatea sa, în gândurile sale să aibă în vedere în primul rând interesele sociale, interesele statului, el este parte a unui întreg și trebuie să slujească acestui întreg. Se impune înțelegerea rolului științei în viața socială. Omul trebuie să cunoască ce este în realitate. Se cere o atitudine stăruitoare față de activitatea de muncă. Să fii față de oameni receptiv, onest, decent, acționează în cadrul legii, nu te îmbogăți pe sama altora, nu permite haosul social.

Pentru cultura indiană este mai greu de stabilit un cod etic comun, și totuși, se poate spune că fundamentele moralei indușilor se află în hinduism. În India încă din antichitate s-au format un șir de curente teosofice cu codurile lor de comportare destul de specifice și

deosebite unele de altele. Trebuie de spus că aceste curente s-au separat mai întâi după criteriul susținerii autorității Vedelor sau negarea autorității acestora. Astfel aceste curente se separă în curente astika (yoga, mimansa, vedanta, vaisheshika, nyaya, samkhia), ele susțin autoritatea vedelor și nastika (budismul, jainismul, lokayata/carvaka) care neagă autoritatea vedelor. Hinduismul include în sine curente astika. Comun pentru curente astika este ideea că sufletul uman (atmanul) trebuie să se întoarcă în Sufletul sau Substanța universală (Brahma), partea a căruia el este. Sufletul individual este doar o emanare a Sufletului Universal, el nu are prea mult comun cu corpul, care este de natură materială și deci trecătoare, pe când sufletul este nemuritor.

Sarcina aceasta majoră se rezolvă prin mai multe mecanisme, pentru că reînțoarcerea în Brahma nu este directă, ci se realizează printr-un proces de reîncarnări. Pentru înțelegerea esenței procesului de reîncarnări trebuie să explicăm structura socială a Indiei. În *Legile lui Manu* se spune, că însuși ființa supremă *Brahma* la facerea lumii a creat ființele umane din diferite părți ale corpului său și de aceea oamenii de la natură sunt diferiți și nu sunt egali. Unii au fost creați din gura lui, aceștia sunt brahmanii, sarcina lor este să rostească adevărul despre lume și forțele supranaturale, să învețe pe alții cărțile sfinte, să efectueze sacrificiile, atât pentru ei, cât și pentru alții, să primească daruri și să nu muncească fizic. Această este varna brahmanilor, varnă superioară, mai mare peste toți. Sarcinile pe care au de realizat brahmanii a fost numită *dharma* (datorie, lege). Fiecare varnă are *dharma* sa. Alți oameni au fost creați din mâinile lui Brahma, aceștia au fost numiți *kshatrya* (suveran) *dharma* lor este lupta, războiul, apărarea celorlalți, cum se spune în *Legile lui Manu* ei trebuie să fie mereu cu sabie și arc. Următorii au fost creați din picioarele Suveranului și formează varna *vaisha*, aceștia sunt țăranii, meseriașii, negustorii, adică specialiștii, lucrătorii în diferite sfere. *Dharma* lor ține de realizarea muncii din sfera sa, aducerea darurilor, sacrificii, învățarea cărților sfinte. Ultimii fac parte din varna cea mai inferioară *shudra*, pentru că au fost creați din tălpile Suveranului, datoria lor este să-i servească pe ceilalți prin munca sa, ei nu au dreptul să învețe, să citească cărțile sfinte. Fiecare om trebuie să realizeze *dharma* varnei sale cu precădere și nu pe a altei varne. Astfel, *carma* (legea universală) îl va răsplăti cu o viață nouă într-o castă superioară și tot astfel până se va elibera (*mokṣa*) din cercul reîncarnărilor (*samsara*) și se va întoarce în Brahma. Unirea cu sufletul individual cu sufletul universal și este *nirvana*, liniștea sufletească care vine odată cu ruperea ciclului de reîncarnări, adică refugiul din lumea materială. Acestui scop final servesc toate normele de comportare a indușilor: *reținere de a pricinui daună ființelor vii, de a ucide; refuz de la furt; reținerea de la o comportare sexuală incorectă; reținere de la abuz de încredere, minciună și amăgire; refuz de la utilizarea lucrurilor ce îmbată, și de la tot ce împiedică autocontrolul, mulțumire, iertare, reținerea furiei, neînsușirea a ceea ce nu-ți aparține, puritate, controlul senzualității, autocunoașterea, adevărul, postul, pomana, iertarea, compasiunea, bunăvoința.*

Aici vom face o concluzie foarte importantă pentru înțelegerea esenței moralei: pentru a funcționa morala are nevoie de o autoritate care va sancționa și va impune individul să primească regulile, normele ei. Autoritatea aceasta poate fi o forță supranaturală (cum este cazul codului moral creștin (Dumnezeu), confucianism (Cerul), hinduism (Carma), statul (cum este cazul codurilor morale în statele socialiste, de exemplu *Codul moral al constructorului comunismului în URSS ori Opt virtuți și opt vicii în Republica Chineză*), sau autoritatea conștiinței individuale, atunci când regulile unui cod moral sunt primite prin conștiința individuală, înțelegând foloasele pe care le are individul de la

realizarea acestui cod de reguli, cum este cerința lui Kant exprimată în conținutul imperativului categoric: *Fie ca regula comportării tale să poată deveni regulă de comportare generală.*

IV. Virtuțile morale.

Deci, morala în fundamentul cărei stau anumite coduri morale sau sisteme de reguli, sunt cerințele societății față de indivizii care fac parte din această societate concretă, fie ea europeană, chineză sau indusă etc. Însă, morala conține și al doilea element, și anume atitudinea indivizilor umani față de normele morale, primirea acestora de către indivizi în calitate de norme de comportare ori ignorarea, negarea lor. Aceasta este problema virtuților umane, idealuri prin care morala se adresează fiecărui om pentru a-l desăvârși, perfecționa, pentru a-l ridica deasupra stării în care se află acum.

Ceea ce prezintă morala nu poate fi înțeles în lipsa conceptului de virtute. În linii generale și destul de simplist am putea spune că virtuțile sunt calități ale caracterului uman sau ale sufletului uman. Dex-ul român dă următoarea definiție conceptului de virtute: "VIRTÚTE, *virtuți*, însușire morală pozitivă a omului; însușire de caracter care urmărește în mod constant idealul etic, binele; integritate morală. Înclinație statornică specială către un anumit fel de îndeletniciri sau acțiuni frumoase." Conceptul de virtute este introdus în etică de către Aristotel: „Virtutea este, așadar, o dispoziție habituală, dobândită în mod voluntar, constând în măsura justă în raport cu noi, determinată de rațiune, și anume în felul în care o determină posesorul înțelepciunii practice. Ea este calea de mijloc între două vicii, unul provocat de exces, celălalt de insuficiență”. [1] Etimologic virtutea este ceea ce îl face pe bărbat să fie bărbat. *Virtus* îl face pe *vir* (bărbat) să fie astfel, la fel cum și în greacă *arete* îl face pe *aner* (bărbat) să fie bărbat în adevăratul sens al cuvântului. Pentru cultura greacă preclasică *arete* era virtuozitatea militară a eroului homeric. Mai târziu termenul își schimbă sensul întrucâtva. Sensul termenului se referă la ceea ce îl face pe om să fie om. De fapt, anume ceea ce îl face pe om să fie om, adică să se transforme spre bine și este sensul moralei, esența ei. Altfel spus, ceea ce îl face pe om mai desăvârșit, mai bun, este *omenia*. Nu am greși cu nimic dacă am spune, că *omenia* este identic la ceea ce se spune *morală*. *Omenia* în calitate de concept trebuie explicat. Unul dintre primii filosofi, care pune în capul mesei în știința etică conceptul de omenie a fost filosoful chinez Confucius, care susținea că rădăcina omeniei se află în respectul față de părinți. Morala este ceea ce intuim noi, că este bine sau este rău. Etica în calitate de știință este ceea ce încearcă să ne explice rațional morala.

V. Virtuți cardinale.

În știința etică europeană au fost evidențiate și sistematizate virtuțile spre care trebuie să tindă oamenii. Virtuțile sunt destul de numeroase și au fost structurate după diferite principii: după importanță (fundamentale și secundare sau derivate), după scop (finale), după mijloc (instrumentale) etc. Însă structurarea de bază este separarea în virtuți cardinale și virtuți religioase sau teologice. Virtuțile cardinale sunt *cumpătarea*, *curajul*, *înțelepciunea*, *dreptatea*, cele religioase – credința, nădejdea (speranța), iubirea. Virtuțile cardinale au fost evidențiate și analizate pentru prima dată de către filosoful grec Platon în lucrarea sa *Republica*. Virtuțile, după el, corespund structurii sufletului. Platon considera că sufletul uman este alcătuit din trei părți: partea apetitivă, irascibilă și rațională. Acestea le corespund trei virtuți: *cumpătarea*, legată de partea apetitivă a sufletului, *curajul* - virtutea părții irascibile, iar *înțelepciunea* depinde de partea rațională a sufletului. Iar a patra,

dreptatea sau justiția le însumează pe toate. În lucrarea lui Platon *Republica* atât clasificarea sufletelor, cât și a virtuților aparțin diferitor clase sociale: oamenii de rând, adică lucrătorii au suflete apetitive și deci acestora le corespunde virtutea cumpătarea, străjerilor le corespunde sufletul irascibil și virtutea – curajul, înțelepților le corespunde sufletul rațional și virtutea înțelepciunii. În explicația lui Platon a sensului virtuților cardinale se va conține și sensul social, care depinde de locul clasei în ierarhia socială. *Virtutea cumpătării*, fiind caracteristica clasei preocupată de susținerea materială a celorlalți este menită să inhibeze succesul material, pentru a nu deranja și sufoca alte părți ale vieții umane. La nivel individual, cumpătarea se referă la atitudinea ce se apropie cu justă măsură ceea ce ține de hrănirea corpului și de reproducerea fizică. Acestea sunt importante, dar în comparație cu celelalte, ce-i sunt superioare, se cuvine să-și cunoască locul. *Curajul* este specific aristocrației, care are nevoie de spirit de inițiativă și de constanță, fermitate. A rămâne pe poziții în orice condiții și a nu ceda nici de dragul plăcerii și nici din cauza fricii cere curaj. La nivel individual, curajul se referă la constanță în orice activitate cuviincioasă, indiferent de consecințe și indiferent de ispite. Ea guvernează partea irascibilă a sufletului. *Înțelepciunea* ține de partea rațională a sufletului și este o virtutea a filosofilor. Filosofia este știința care cunoaște întregul și esența lui, coordonează cu alte științe, tot astfel rațiunea este coordonatoare a celorlalte părți ale sufletului. Pentru a fi înțelept este nevoie de cumpătare, adică de a așeza lucrurile la locul lor și de curaj pentru a fi puternic, constant în activitate ta. Partea rațională este cea mai aproape de divin și este cea care îl conduce pe om în alegerile sale. Și în sfârșit, *dreptatea*, dacă prin cumpătare, curaj, înțelepciune îți ordonezi propriul suflet, dreptatea reiese din aplicarea acestora în exterior. Concret, ar fi să tratez pe oricine (începând cu tine însuși) potrivit propriei vocații. Aceste virtuți au fost înaintate de lumea antică, înainte de creștinism. Creștinismul și deci lumea medievală europeană completează șirul virtuților cardinale cu virtuțile religioase sau teologice.

VI. Virtuțile teologice.

Acestea se referă la relația omului cu puterea divină. Din ele fac parte: *credința, nădejdea (speranța), iubirea*. Desigur, că ele sunt foarte importante și înțelese specific de către credincioși. *Credința* constă în primirea și considerarea drept adevărate a revelațiilor făcute de Dumnezeu în Biblie. *Nădejdea* sau *Speranța* reprezintă încrederea că cele făgăduite de Dumnezeu în cartea sfântă se vor împlini. *Dragostea* este năzuința către Dumnezeu și dorința de unire cu el. Cea mai amplă și frumoasă definiție a dragostei aparține apostolului Pavel: „*Dragostea îndelung rabdă; dragostea este binevoitoare, dragostea nu pizmuiește, nu se laudă, nu se trufește. Dragostea nu se poartă cu necuviință, nu caută ale sale, nu se aprinde de mânie, nu gândește răul. Nu se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr. Toate le suferă, toate le crede, toate le nădăjduiește, toate le rabdă. Dragostea nu cade niciodată*”.

Șirul virtuților morale este mult mai lung, decât cele șapte enumerate mai sus. Dacă vom lua drept exemplu *Virtuțile prusace* examinate mai sus, vom vedea că acolo sunt enumerate 22 de virtuți: *chibzuință, precauție, evlavie, devotament, disciplină, sinceritate, iubire de ordine, bărbăție, temeinicie, siguranță, incoruptibilitate, supunere, ascultare, fire deschisă, punctualitate, spirit de sacrificiu, stăpânire de sinet, discreție, modestie, simplitate, subordonare, tărie, mai mult de la tine, decât la alți, sârguință, vitejie, onestitate, simțul datoriei, simțul dreptății*. Desigur șirul virtuților este mult mai complex, adică cerințele față de personalitatea umană sunt mult mai largi și mai complexe. Orișice persoană are mari posibilități de a se perfecționa, de a deveni personalitate eminentă în societate. Însă, de

fiecare dintre noi depinde alegerea, cine vrem să fim, pentru că opusul virtuților sunt viciile. Și anume alegerea între virtuți și vicii depinde de fiecare om luat în parte, de conștiința noastră. Deci problema aplicării anumitor reguli morale și a virtuților depinde de conștiință.

VII. Reguli ale comportării.

Regulile comportării au menirea de a rezolva problema relației individului cu societatea, relația individului cu ceilalți. Fiecare individ, fără doar și poate, are interesele sale, înțelegerea sa a condițiilor și relațiilor sociale. Între interesele personale ale individului și cerințele societății față de el, nu întotdeauna este armonie, acestea pot fi chiar contradictorii. Cerințele societății față de individ reflectă interesele comune ale membrilor societății sau cel puțin ar trebui să le reflecte. De aceea, personalitățile eminente ale societății umane, care pun mai presus interesele sociale, decât cele individuale, sunt porniți să caute o regulă generală care să echilibreze interesele individuale cu cele sociale. Astfel una din aceste reguli a fost înaintată de marele gânditor chinez Confucius: „*Nu fă nimănui, ceea ce nu dorești să-ți facă ție*”. Această regulă mai târziu primește denumirea de *regula de aur*. Regula de aur este evidențiată de mai mulți gânditori, dar îmbrăcată în alte cuvinte. Astfel Buddha spune: „*Răul făcut înmulțește răul*”. Grecii antici aveau scris pe hramul din Delfi: „*În toate să știi măsura*”. Iar creștinii văd regula de aur în comportare în cuvintele lui Hristos: „*Cea dintâi este aceasta: „Să iubești pe Domnul, Dumnezeuul tău, cu toată inima ta, cu tot sufletul tău, cu tot cugetul tău și cu toată puterea ta. Iată porunca dintâi. Iar a doua este următoarea: Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși. Nu este altă poruncă mai mare decât acestea.*” Dacă vom înlătura partea ce ține de religie, atunci partea a doua ne vorbește despre relațiile între oameni, că acestea într-o societate normală trebuie să se bazeze pe iubire. Regula de aur formulată de Im. Kant, mare gânditor german, poartă denumirea de imperativ categoric: „*Actionează numai conform acelei maxime prin care să poți vrea totodată ca ea să devină o lege universală*”.

VIII. Idealurile morale.

Idealul moral al societății, fără doar și poate, este unitatea societății, societatea armonioasă, societatea lipsită de conflicte între membrii ei. Problema idealului moral este legată de faptul acela, că omul care se comportă moral are anumite așteptări de la această comportare, adică în ce se poate realiza o comportare umană care corespunde regulilor înaintate de societate. Primele lucruri pe care îl așteaptă individul în calitate de rezultat al comportării sale este binele, fericirea, libertatea. Acestea și au devenit idealurile umane.

Binele. Este o categorie morală destul de bogată în semnificații. Pentru a înțelege semnificația morală a acestei categorii este necesar să evidențiem semnificația materială și semnificația spirituală a binelui. Semnificația materială a binelui este legată de bunurile materiale, de exemplu, o casă bună, o mașină bună, grâu bun etc. Din acest punct de vedere binele este o însușire, o calitate a lucrurilor materiale. Morala nu are ca obiect de studiu această formă a binelui. În diferite sisteme filosofice și sisteme religioase înțelegerea binelui ca atribut al bunurilor materiale este criticată, lăsându-se să se înțeleagă că bunurile materiale sunt contradictorii și mai degrabă fac parte din lumea răului. Astfel, neoplatonienii susțineau că lumea materială este lumea răului, iar cinicii, atunci când blestemau pe cineva, spuneau: „*Fie ca feciorul tău să fie bogat*”. Același punct de vedere asupra bunurilor materiale îl întâlnim și în creștinismul timpuriu. În Evangelia după Marcu când se descrie intrarea lui Hristos în templu se spune: „*Și au venit în Ierusalim. Si intrând în templu, a început să-i dea afară pe cei ce vindeau și pe cei ce cumpărau în templu, iar mesele*

schimbătorilor de bani și scaunele neguțătorilor de porumbei le-a răsturnat.” În etică binele este înțeles ca o atitudine spirituală și o realizare a normelor și regulilor cerute de codurile morale ale societății în care trăiește omul. Confucius spune acest lucru în felul următor: „*E frumos să viețuiești într-un loc binecuvântat de omenie . Cel ce alege un loc ce nu e de această Virtute supremă sălășuit, înțelept mai poate fi socotit?*” [2] Binele întotdeauna este într-o pereche cu răul. De aici, răul ar fi legat de o atitudine negativă și o încălcare a normelor și regulilor din codul moral al societății în care trăiește omul. Desigur că există și valori, norme, reguli general-umane, cum ar fi: nu ucide, nu fura, fii onest etc., dar în general codurile conțin și cerințe specifice anumitor popoare, anamitu-i timp sau epocă. Binele și răul sunt criteriile în alegerea tipului de conduită, a valorilor, regulilor. Anume înțelegerea binelui și răului face posibil să vorbim despre cineva, ce fel de om este.

Fericirea este un alt ideal al omului, este o tendință a fiecărui individ uman de a avea o viață mai bună și pe care adesea o leagă de modul său de comportare, dacă ne comportăm bine, adică nu încălcăm normele morale pe care le susține societatea, numaidecât așteptăm o recompensă. De aceea fericirea uneori este identificată cu binele. În gândirea umană fericirea este cel mai des identificată cu plăcerea și lipsa de suferință, de durere. Acest punct de vedere a fost destul de răspândit în filosofia Greciei Antice. De exemplu, filosoful grec Aristip susținea că fericirea este suma tuturor plăcerilor, iar Epicur considera că pentru fericire este necesar să cunoști natura plăcerilor pentru ca să te limitezi doar la plăcerile naturale și necesare, înlăturându-le pe cele nenaturale și artificiale. În religia creștină și desigur și în Epoca Medievală a fost răspândit un alt punct de vedere asupra fericirii umane, cel legat de credință în puterea supremă a lui Dumnezeu. În Evangheliile fericirii este dedicat o despărțitură aparte, care poartă denumirea de „Fericirile” și care explică fericirea, și acesta este punctul de vedere general al religiei creștine asupra fericirii, prin iubirea față de Dumnezeu: este fericit acel ce crede în Dumnezeu, a celui va fi lumea veșnică. Și tot aici trebuie de spus, creștinismul evanghelic susținea că doar cei săraci, flămânzi și oropsiți vor fi fericiți în lumea veșnică, iar cei bogați nu trebuie să nădăjduiască la fericirea supremă, pentru că lor le este bine acum, în acesată lume. Evangelistul Luca scrie cuvintele lui Hristos despre fericire în felul următor:

„Fericite de voi care sunteți săraci, pentru că Împărăția lui Dumnezeu este a voastră!

Fericite de voi care sunteți flămânzi acum, pentru că voi veți fi săturați! Fericite de voi care plângeți acum, pentru că voi veți râde!

Fericite de voi când oamenii vă vor urî, vă vor izgoni dintre ei, vă vor ocări și vor lepăda numele vostru ca ceva rău, din pricina Fiului omului!

Bucurați-vă în ziua aceea și săltați de veselie, pentru că răsplata voastră este mare în cer; căci tot așa făceau părinții lor cu prorocii.

Dar vai de voi, bogaților, pentru că voi v-ați primit aici mângâierea!

Vai de voi care sunteți sătui acum! Pentru că voi veți flămânzi! Vai de voi care râdeți acum, pentru că voi veți plânge și vă veți tângu!

Vai de voi când toți oamenii vă vor grăi de bine!”

În lucrarea sa fundamentală *Etica* Benedict Spinoza susținea că „Dorința de a trăi fericit sau bine este esența omului, este esența prin care omul caută să-și mențină existența sa. Dar omul nu este un individ singuratic el trăiește în lume, în natură și anume înțelegerea acestui lucru devine esențial”. Fericirea după B. Spinoza depinde de conștientizarea structurii lumii și a locului pe care-l ocupă omul în această structură universală. Cunoscând

acest lucru omul poate deveni liber, și anume libertatea omului este fundamentul fericirii umane.

Fericirea, de fapt, este o stare sufletească a omului, care este determinată de o stare de armonie a omului cu sine însuși și cu lumea din jurul său. Aceasta este important pentru fiecare să înțeleagă, că fericirea depinde în mare măsură de el însuși și mai puțin de cei din jur.

Aceste idealuri ale omului, binele și fericirea, sunt categorii de bază a eticilor eudaimonice, însă în afara acestui tip de etică, mai există și etici deontologice, care înaintează în prim plan idealul datoriei.

Datoria. La general datoria înseamnă a avea ceva de întors, de înapoiat cuiva un lucru pe care l- ai împrumutat temporal. Dar ce o fi datoria morală? După cum am arătat anterior punctul inițial de la care trebuie să pornim spre înțelegerea sensului și conținutului moralei este codul moral. În orice cod moral sunt înscrise anumite cerințe față de acei la care este adresat codul. Acestea sunt cerințele societății față de membrii săi. Aceste cerințe pot fi numite reguli, dar de fapt, ele au putere mult mai mare asupra acelorora cărora sunt adresate, ele sunt declarate sub forma unor legi, pe care nu ai dreptul să le încalci. În cultura europeană, regulile morale vin sub forma poruncilor lui Dumnezeu. Acestea nu pot fi încălcate, nici sub o formă, pentru că ele sunt cuvântul lui Dumnezeu. Iar orice creștin știe cum au fost pedepsiți Adam și Eva pentru încălcarea cuvântului lui Dumnezeu. În Eclesiast Solomon spune în felul următor despre atitudinea omului față de poruncile lui Dumnezeu: „Bucură-te, tinere, în tinerețea ta, fii cu inima veselă cât ești tânăr, umblă pe căile alese de inima ta și plăcute ochilor tăi; dar să știi că pentru toate acestea te va chema Dumnezeu la judecată”. Adică, păzești poruncile lui Dumnezeu ori nu, este treaba ta, dar la sfârșit vei avea de răspuns pentru comportarea ta. Iar la sfârșitul Eclesiastului se face concluzia fundamentală a moralei: „ Să ascultăm dar încheierea tuturor învățăturilor: Teme-te de Dumnezeu și păzește poruncile. Aceasta este datoria oricărui om”. Adică încălcarea legilor morale, aduce la pedeapsă.

Dacă depășim hotarele religiei care este ideologia tuturor și vom intra în domeniul filosofiei și al științei, vom vedea că legea include în sine anumite raporturi, și anume raporturile de cauză și efect, sau cauză și consecință. În lege aceste raporturi nu sunt contingente, adică întâmplătoare, ele sunt necesare. Deci dacă persistă cauza, numaidecât va urma efectul și invers dacă avem efectul înseamnă că undeva este și cauza. Regulile morale de fapt spun același lucru, dacă în societate se fură nu aștepta să fie bine, ori de exemplu, cum spune Buddha: răul făcut înmulțește răul. Legătura de necesitate între cauză și efect în morală se reflectă în cerința de datorie. Această cerință exprimă următoarea chestie: dacă ești o ființă rațională, să știi, că dacă încalci regula morală, ori cum se spune în creștinism porunca lui Dumnezeu, va fi rău în societatea în care trăiești, iar tu ca ființă rațională ești dator să respecti regula morală pentru tine și poporul tău, parte a căruia ești și tu.

Înseamnă că în problema datoriei morale în prim plan apare conștiința noastră, conștiința fiecărui individ luat în parte. Noi trebuie să înțelegem că îndeplinirea regulilor morale este o datorie a noastră. Însă aici este și problema, că oamenii, adică individul luat în parte nu întotdeauna se identifică cu societatea din care face parte. De aceea, în morală întotdeauna se caută o autoritate, care ar fi în stare să impună indivizii să-și realizeze datoria sa ca parte componentă a unui organism social. În cele mai multe cazuri această autoritate este o forță supranaturală, așa cum este în creștinism Dumnezeu. În secolul al XVIII-lea marele filosof german Immanuel Kant, analizând problema datoriei morale ajunge

la concluzia că autoritatea morală trebuie să fie conștiința fiecăruia. Astfel el înaintea ideea sa despre imperativul categoric: fă așa ca maxima acțiunii tale să poată deveni lege pentru acțiunea fiecăruia.

Deci dacă este să facem o concluzie despre datoria morală, atunci trebuie să spunem ca prin ea se exprimă adresarea moralei la conștiința fiecăruia: este bine, este de datoria oamenilor să respecte regulile morale, astfel va fi mai bine pentru toți.

IX. Concluzii - datoria morală și libertatea umană.

Înțelegerea necesității face ființa umană liberă. Dar are loc acest fapt doar în cazul când personalitatea umană conștientizează că datoria exprimă necesitatea. Anume cei ce au conștientizat necesitatea realizării datoriei morale și au realizat-o într-adevăr au devenit personalități eminente ale omenirii, de exemplu Socrate, care nici chiar în fața primejdiei de a muri, nu a vrut să încalce legile societății. Deci libertatea, care este și ea un ideal al omului este determinată de conștiință. Anume o conștiință superioară, adică, cea care are înțelegerea rațională a regulilor morale: că respectarea și realizarea regulilor care sunt înscrise în codurile morale face bine societății și ție însăși și respectarea lor de bună voie, dar nu prin impunere, teamă de ceva, de o careva instanță (stat, forță supranaturală, ocară, rușine etc) te face liber în calitate de individ uman. Înseamnă că libertatea morală a individului este determinată de conștiința morală superioară a personalității umane. Ești liber prin prin rațiunea ta.

Bibliografie:

1. Aristotel. Etica Nicomahică. –București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 41.
2. Confucius. Analecte.- Humanitas. București., p. 103.